

SPANNING

ONGELIJKHEID IS EEN POLITIEK PROBLEEM

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Versijnt 11 keer per jaar, jaargang 16, nummer 2, februari 2014

ONGELIJKHEID IS EEN POLITIEK PROBLEEM

Uit een recent rapport van Oxfam komt naar voren dat de 85 rijkste individuen in de wereld evenveel bezitten als de armste helft van de wereldbevolking. Dit feit geeft wel aan hoe groot de mondiale ongelijkheid is. Jarenlang werd ongelijkheid gezien als aanjager van de economie, maar tegenwoordig zijn er steeds meer individuen en instanties die erop wijzen dat ongelijkheid een probleem is – en dan niet alleen economisch, maar zeker ook politiek.

Fractiemedewerker Financiën & Ontwikkelingssamenwerking Sara Murawski laat zien welke oorzaken aan de groeiende ongelijkheid wereldwijd ten grondslag liggen, welke gevolgen de toenemende tweedeling tussen rijk en arm heeft en wat de politiek zou moeten doen om de mondiale ongelijkheid en armoede aan te pakken.

SP-senator Geert Reuten toont in zijn bijdrage aan dat de inkomensverschillen in Nederland niet verkleind zullen worden in de komende kabinetsperiode. Niet de hoogste inkomens maar de middeninkomens zullen de zwaarste lasten dragen.

Criminologe Gwen van Eijk vertelt aan *Spanning* over het onderzoek dat zij gaat doen naar klassenverschillen in het criminaliteitsbeleid. Volgens haar is het niet uitgesloten dat klassenjustitie in Nederland bestaat. Daar is SP-Kamerlid Jan de Wit ook niet zo zeker van. Hij vindt het onbegrijpelijk dat een bijstandsmoeder die met haar uitkering knoeit voor de rechter moet komen, terwijl een frauderende bankier de dans ontspringt.

Verder in *Spanning* geeft politicoloog Bastiaan van Apeldoorn zijn visie op een socialistisch buitenlands beleid,

net zoals econoom David Hollanders dat eerder deed voor een socialistisch financieel-economisch beleid (zie *Spanning* 9/2013). Hij doet dat aan de hand van drie breed geformuleerde uitgangspunten met daaraan gekoppeld enkele concretere voorstellen.

In het vijfde deel van 'Ons kapitaal' bespreekt Ronald van Raak de beroemde filosoof Spinoza, die ons leerde dat ieder mens zoveel mogelijk moet volharden in zijn bestaan. Volgens Van Raak kan een mens alleen autonoom zijn in een samenleving waarin sociale zekerheid is gewaarborgd.

Voormalig SP-raadslid Geert van Amstel recenseerde *The unwinding. An inner history of the new America* van journalist George Packer. Dit boek beschrijft hoe gewone Amerikanen ondanks het verval van hun samenleving blijven geloven in een betere toekomst.

In het vijftiende deel van 'Parels uit de Parlementaire Geschiedenis' staat de Wet op de parlementaire enquête centraal. Deze wet geeft parlementariërs de mogelijkheid om grondig onderzoek te doen naar een bepaalde kwestie en betrokkenen onder ede te horen.

'In ons straatje' gaat tot slot over zelforganisatie. Bijzonder hoogleraar samenlevingsopbouw Justus Uitermark plaatst kanttekeningen bij alle jubelverhalen over burgerinitiatieven. Hij stelt dat zelforganisatie kan leiden tot segregatie en meer ongelijkheid.

RECTIFICATIE

In het vorige nummer van *Spanning* stond in de rubriek 'In ons straatje' dat Remi Poppe raadslid in Vlissingen is geweest. Dit moet Vlaardingen zijn.

INHOUD

- 3 **PAK DE ONGELIJKHEID AAN**
- 6 **GEEN EXTRA BIJDRAGE VAN DE HOGERE INKOMENS**
- 8 **KLASSENVERSCHILLEN IN HET CRIMINALITEITSBELEID**
- 10 **VIJF VERLOREN JAREN**
- 12 **UITGANGSPUNTEN VOOR EEN SOCIALISTISCH BUITENLANDS BELEID**
- 16 **ONS KAPITAAL 5 SPINOZA: VOLHARDEN ALS DEUGD**
- 17 **BLIJVEN DROMEN**
- 18 **PERELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS 15**
- 20 **'IN ONS STRAATJE'**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

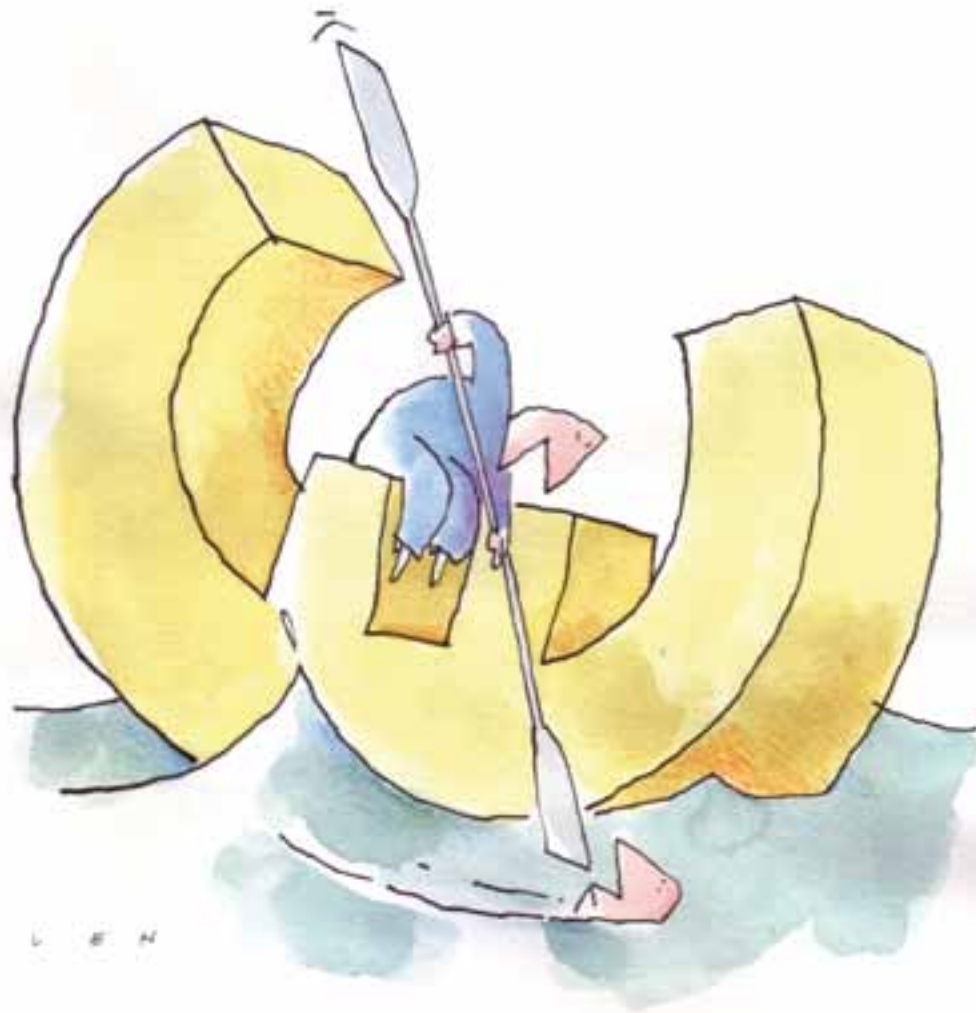
Gonnie Sluijs

Foto cover

Herman Wouters / Hollandse Hoogte

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

SPANNING FEBRUARI 2014

PAK DE ONGELIJKHEID AAN

Tekst: Sara Murawski

Ongelijkheid vormt één van de grootste bedreigingen van onze samenlevingen. Toch is de politieke aandacht ervoor onvoldoende. Het terugdringen van ongelijkheid vraagt om een radicaal ingrijpen in de bestaande financieel-economische structuren. Het verminderen van ongelijkheid als politiek doel verdient serieuze overweging.

Afgelopen weken ging er veel aandacht uit naar een Oxfam-rapport waaruit bleek dat de rijkste 85 individuen ter wereld samen evenveel bezitten als de armste helft van de wereldbevolking (3,5 miljard mensen). *Working for the few – political capture and economic inequality* heet het rapport – en in die boodschap ligt misschien wel het grootste probleem van deze tijd besloten. Terwijl ongelijkheid wereldwijd toeneemt, kan het grootste deel van de wereldbevolking niet meekomen in de economische, sociale en politieke welvaart. De ongelijkheidskloof blijft groeien, zolang de rijke elite ongebreidelde welvaart kan blijven vergaren.

ONGELIJKHEID VERKLAARD

Ongelijkheid wordt vaak in verband gebracht met armoede, maar geeft uitdrukking aan een ander fenomeen. Armoede wordt gedefinieerd als een tekort aan middelen om in de basisbehoeftes, zoals voedsel en behuizing, te kunnen voorzien. Er zijn absolute maatstaven voor armoede¹, maar er bestaat ook een relatieve maatstaf: daarbij wordt het

inkomen van een individu vergeleken met wat andere individuen bezitten of verdienen. Relatieve armoede drukt iets uit over de mate van ongelijkheid in een samenleving, en ongelijkheid is op haar beurt een indicatie van de welvaartsdeling in een land.

Een veelgebruikte maatstaf van ongelijkheid is de Gini-coëfficiënt. Een Gini van 0 wil zeggen dat iedereen een gelijk inkomen heeft, terwijl bij een Gini van 100 al het inkomen naar één persoon gaat. Ruim tweederde van de wereldbevolking leeft in een land waar de Gini-coëfficiënt tussen 1995 en halverwege of eind 2000 steeg². Grote organisaties als de Wereldbank en het IMF zagen ongelijkheid jarenlang als aanjager van de economie, uitgaande van neoklassieke aannames over een 'optimaal niveau' van ongelijkheid. Maar tegenwoordig staat ongelijkheid zelfs daar als economisch probleem op de agenda.

Globalisering zou voorspoed en welvaart voor iedereen brengen. Daar is voornamelijk weinig van terecht gekomen.

Hoewel de absolute armoede in de afgelopen twee decennia is afgenomen, leeft nog altijd zo'n 40 procent van de wereldbevolking van \$2 dollar per dag of minder³. Een substantieel deel van de mondiale middenklasse steekt daar niet ver bovenuit⁴. De econoom José Gabriel Palma deed vergelijkend onderzoek naar de inkomensongelijkheid in landen door de bevolking in te delen in tien inkomensgroepen, en kwam tot het verrassende inzicht dat de middelste vijf groepen stevast ongeveer 50 procent van het bbp ontvangen. De andere helft wordt verdeeld tussen de onderste vier groepen en de bovenste groep. Palma's conclusie luidt dat de rijkste 10 procent de mate van ongelijkheid in een samenleving bepaalt. Het is het *'winner takes all'*-effect van neoliberaal economisch beleid: een heel klein gedeelte van de samenleving eigent zich een buitensporig deel van de welvaart toe⁵.

Het is dan ook geen toeval dat het Oxfam-rapport spreekt van een 'politieke machtsgreep' (*political capture*) van de rijke elite. Nationale instituties en overheden worden hervormd om de belangen van een kleine minderheid te dienen. Dit gaat ten koste van de rest. Verontrustend is daarbij dat de toenemende welvaartsconcentratie ten gunste van enkelen volgens het rapport niet tot massale volksoptstanden leidt. Zij splijt samenlevingen juist dieper langs de lijn van de *'haves'* en de *'havenots'*: *"Instead of moving forward together, people are increasingly separated by economic and political power, inevitably heightening social tensions and increasing the risk of societal breakdown."*⁶ Deze versplintering maakt de kloof tussen de winnaars en de verliezers van de globalisering alleen maar groter.

Nu valt er wel wat af te dingen op de stelling dat mensen niet meer samen op zouden trekken (denk aan Occupy, de Arabische lente en de Oekraïne), feit blijft dat de welvaartsverschillen in de wereld zeer groot zijn en in de meeste landen toenemen. Dat geldt zowel voor het internationale (ongelijkheid tussen landen) als nationale (ongelijkheid binnen landen) niveau⁷. Overal worden de rijken steeds rijker, terwijl economische, sociale en politieke uitsluiting ertoe leidt dat het gros van de mensheid niet kan deelnemen aan de maatschappelijk vergaarde welvaart. Staten laten zich te veel leiden door de belangen van een kleine, rijke elite, met steeds groter wordende ongelijkheden tot gevolg.

OOZAKEN EN GEVOLGEN VAN ONGELIJKHEID

Het Oxfam-rapport verwijst naar een aantal oorzaken van ongelijkheid, waaronder financiële deregulering, veranderende belastingstelsels en neoliberaal bezuinigingsbeleid. De afgelopen dertig jaar heeft de financiële sector massaal gelobbyd voor financiële deregulering – en met succes. Maar terwijl banken en andere financiële instituties enorme hoeveelheden kapitaal en daarmee het predicaat *'too big to fail'* vergaarden, namen de systeemrisico's almaar toe en mondde de deregulering uiteindelijk uit in de grootste crisis sinds de jaren dertig. Een andere oorzaak zijn belastingstelsels. Sinds de late jaren zeventig is de belastingdruk op zowel bedrijven als rijke individuen afgenomen⁸. Belastingverdragen maakten het mogelijk dat grote bedrijven hun winsten konden doorsluizen naar oorden waar ze nauwelijks belasting over hun winsten

hoefden te betalen. Deze tweede verschuiving heeft ook een desastreuze invloed op de verhouding tussen landen. Ontwikkelingslanden liepen miljarden dollars aan winst mis, en de verschillen tussen Noord en Zuid verhevigden. Zo 'verdween' er naar schatting ruim 63 miljard dollar uit de sub-Sahara tussen 2008 en 2010 – meer dan twee keer zoveel als dat er aan ontwikkelingsgeld binnenstroomde⁹. Een derde factor die ongelijkheid versterkt is neoliberaal bezuinigingsbeleid. In Europa en de VS wordt nu bezuinigd op publieke voorzieningen om de gevolgen van de financiële crisis op te vangen. Door bezuinigingen op sociale zekerheid, gezondheidszorg en het onderwijs, worden structuren afgebroken die juist hadden moeten zorgen voor minder ongelijkheid.

In *The Spirit Level* onderzochten epidemiologen Richard Wilkinson en Kate Pickett het verband tussen ongelijkheid en tal van maatschappelijke factoren, zoals vertrouwen tussen mensen, psychologische en fysieke gezondheid, criminaliteit en onderwijsprestaties. Ze kwamen tot de conclusie dat sociale en gezondheidsproblemen met name voorkomen in de meest achtergestelde delen van een samenleving, en vaker voorkomen naarmate een samenleving ongelijker wordt¹⁰. Voor samenlevingen waar de ongelijkheid hoog is, geldt bovendien dat alle bevolkingsgroepen geraakt worden door de negatieve gevolgen van ongelijkheid. Wilkinson en Pickett breken daarom een lans voor meer gelijke samenlevingen in de overtuiging dat ongelijkheid samenlevingen als geheel bedreigt.

Econoom en Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz pleitte recentelijk voor het toevoegen van een ongelijkheidsdoelstelling aan de Millenniumdoelen van de VN. Stiglitz onderschrijft de visie dat sterke ongelijkheid tussen de armste en rijkste bevolkingsgroepen economische groei ondermijnt en politieke gelijkheid en sociale stabiliteit in gevaar brengt¹¹. Dat is in het bijzonder het geval wanneer armere bevolkingsgroepen wat betreft etniciteit, religie of regio, verschillen van de rijkere bevolkingsgroepen. Stiglitz stelt voor om de ongelijkheid tussen de extremen terug te dringen, zodat in 2030 de bovenste 10 procent niet meer inkomen ontvangt dan de onderste 40 procent. Bovendien moet er in 2020 in ieder land een publieke commissie in het leven worden geroepen die de effecten van nationale ongelijkheden in kaart brengt.

IMPLICATIES VOOR BELEID

Waar staat Nederland binnen deze mondiale ontwikkelingen? En waar zou Nederland moeten staan? Om met de eerste vraag te beginnen: Lilianne Ploumen, minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, heeft vanaf het begin van haar ministerschap gehamerd op de centrale plaats die ongelijkheidsbestrijding in haar beleid inneemt. Maar in de praktijk is daar nog niet veel van terecht gekomen. Hoewel het de ambitie van Ploumen is om bij te dragen aan 'duurzame en inclusieve groei' voor iedereen, is haar handelsagenda te eenzijdig en beperkt om dit doel te realiseren. Handel is niet zaligmakend, en ongecoördineerde economische groei leidt meestal tot grotere ongelijkheid binnen een land. Tegen de achtergrond van een handelsagenda waar het Nederlandse bedrijfsleven haar vingers bij aflikt blijft onduidelijk hoe de

criteria 'duurzaam' en 'inclusief' vertaald worden naar concreet beleid. Bovendien worden de Nederlandse programma's op de sociale sectoren, zoals onderwijs en gezondheidszorg, versneld afgebouwd. Dat is jammer, want gezondheidszorg en onderwijs hebben bewezen een effectieve bijdrage te leveren aan inclusieve ontwikkeling en de vermindering van ongelijkheid¹².

Wat zou Nederland dan moeten doen om ongelijkheid te bestrijden? Wie iets wil doen aan mondiale armoede en ongelijkheid, zal beleid moeten formuleren dat de samenhang van deze twee wereldse problemen grondig doordenkt en de onderliggende oorzaken identificeert en aanpakt. Ongelijkheid heeft ten minste twee ongunstige effecten op armoede: het belemmert de armen om te profiteren van groei, en het zet een rem op economische groei zelf¹³. Het Oxfam-rapport toont de rol die de rijke elite speelt in het ongelijkheidsvraagstuk. De handelsagenda van Ploumen wordt (deels) gedreven door diezelfde elite. Dat druist in tegen het idee van beleidscoherentie voor ontwikkeling, dat als theoretisch raamwerk een belangrijke rol vervult in Ploumens nota *Wat de wereld verdient*.

Beleidscoherentie wil zeggen dat 'de gevolgen van ons beleid voor lage- en middeninkomenslanden worden meegewogen in beslissingen'¹⁴. Op haar merites beoordeeld, impliceert beleidscoherentie dat handelsverdragen ten goede komen aan beide partijen – niet dat het Zuiden zich voegt naar de principes van vrijhandel ten gunste van het Noorden. Het vereist dat belastingverdragen worden opengebroken en dat er een halt wordt toegeroepen aan de kapitaalvlucht vanuit ontwikkelingslanden naar de rijke landen, die mede mogelijk gemaakt wordt door 'Nederlandse' brievenbusfirma's. En het betekent bovenal dat de machtige politieke positie van multinationals en financiële instellingen aan banden wordt gelegd, zowel op nationaal als internationaal niveau. Het zijn geen gemakkelijke uitdagingen, maar op alle drie de punten valt er nog een wereld te winnen voor een minister die ernaar streeft om de ongelijkheid wereldwijd terug te dringen. Zonder in te grijpen in deze financieel-economische structuren zal de ongelijkheid blijven toenemen.

POLITIEKE KEUZES

Het thema van de ongelijkheid roept het klassieke vraagstuk van de welvaartsdeling op: hoe wordt de koek verdeeld? De politiek heeft onder meer de taak om markten zo te reguleren dat zij bijdragen aan de welvaart van iedereen. Terecht stelt het Oxfam-rapport dat 'vrije markten' niet bestaan: "Markets are social constructions whose rules are set by institutions and regulated by governments that should be accountable to the participants and citizens."¹⁵ In een democratie moet een overheid zich verantwoorden ten aanzien van haar volk, in verwijzing naar de uitgangspunten waarop haar beleid gestoeld is. Leidend daarbij is welke en wiens belangen centraal staan – per definitie een politieke keus.

Het appel dat Oxfam aan het eind van het rapport doet op de zakenelite in Davos, onder meer om geen belasting te ontduiken of misbruik te maken van hun machtspositie, is wat dat betreft evenzeer moreel noodzakelijk als naïef.

Natuurlijk moet gelijkheid keer op keer als politiek ideaal worden benoemd, zeker omdat dat de laatste jaren veel te weinig gebeurt. Dat met name de rijken zich rekenschap moeten geven van het feit dat hun welvaart bijdraagt aan maatschappelijke ongelijkheid, spreekt voor zich. Maar het is onvoldoende om individuen verantwoordelijk te houden voor de welvaartsconcentratie en ongelijkheid die onze samenlevingen splijt. Daarvoor is meer nodig: uiteindelijk is het politiek beleid (bijvoorbeeld de regulering van kapitaalstromen via financiële markten, handelsverdragen, belastingstelsels, etcetera) dat individuen in staat stelt om hun welvaart te vergroten en veilig te stellen, ten koste van anderen. Zolang deze fundamentele oorzaken van ongelijkheid niet worden aangepakt, is er geen zicht op vooruitgang.

Het vereist politieke moed om de economische en financiële structuren die ongelijkheid in stand houden aan te pakken. Nederland speelt nu een dubbelzinnige rol doordat het zo veel mogelijk de vruchten wil plukken van globalisering, maar tegelijkertijd bijdraagt aan ongelijkheid door het steunen of zelfs optuigen van oneerlijke systemen. Het is niet te laat om daar iets aan te doen. Steun voor het verminderen van ongelijkheid als doel op zichzelf zou daarbij kunnen helpen.

- 1 Extreme armoede wordt meestal gedefinieerd als een bestedingsinkomen van \$1,25 per dag of minder
- 2 Conference board of Canada (2012) www.conferenceboard.ca/hcp/hot-topics/worldinequality.aspx (sp.nl/9zjuu5)
- 3 Zie de cijfers van de Wereldbank: <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty> (sp.nl/9zjwfb)
- 4 Sara Murawski (2013): *Putting inequality on the map* www.thebrokeronline.eu/Articles/Putting-inequality-on-the-map (sp.nl/9zjwfw)
- 5 José Gabriel Palma (2011): *Homogeneous middles vs. heterogeneous tails, and the end of the 'Inverted-U': the share of the rich is what it's all about*, p.8 www.econ.cam.ac.uk/dae/repec/cam/pdf/cwpe1111.pdf (sp.nl/9zjwfw)
- 6 Oxfam (2014): *Working for the view – Political capture and economic inequality*, p. 11
- 7 Internationale ongelijkheid neemt sinds de jaren '50 af, maar deze trend is alleen te danken aan de groei van China en India. Als deze twee landen uit de vergelijking worden weggenomen, blijkt ongelijkheid tussen landen sinds de jaren '80 juist toe te nemen.
- 8 ILO (2008): *World of Work report 2008 – Income Inequality in the Age of Globalization*, p. 127
- 9 Oxfam, p. 18
- 10 Kate Pickett & Richard Wilkinson (2009): *The Spirit Level*, p. 26 Wilkinson & Pickett deden onderzoek naar rijke landen en de Amerikaanse staten onderling.
- 11 Michael W. Doyle & Joseph E. Stiglitz (2014): *Eliminating Extreme Inequality: A Sustainable Development Goal, 2015–2030* www.idlo.int/DOCNews/EIADec182013.pdf (sp.nl/9zjwg2)
- 12 ILO, p. 132
- 13 Zie bijvoorbeeld Andrea Cornia & Julius Court (2011): *Inequality, Growth and Poverty in the Era of Liberalization and Globalization* wider.unu.edu/publications/policy-briefs/en_GB/pb4/ en UNRISD (2012): *Inequalities and the Post-2015 Development Agenda* (sp.nl/9zjwg5)
- 14 Lilliane Ploumen (2013): *Wat de wereld verdient – Een nieuwe agenda voor hulp, handel en investeringen*, p. 16
- 15 Oxfam, p. 11

GEEN EXTRA BIJDRAGE VAN DE HOGERE INKOMENS

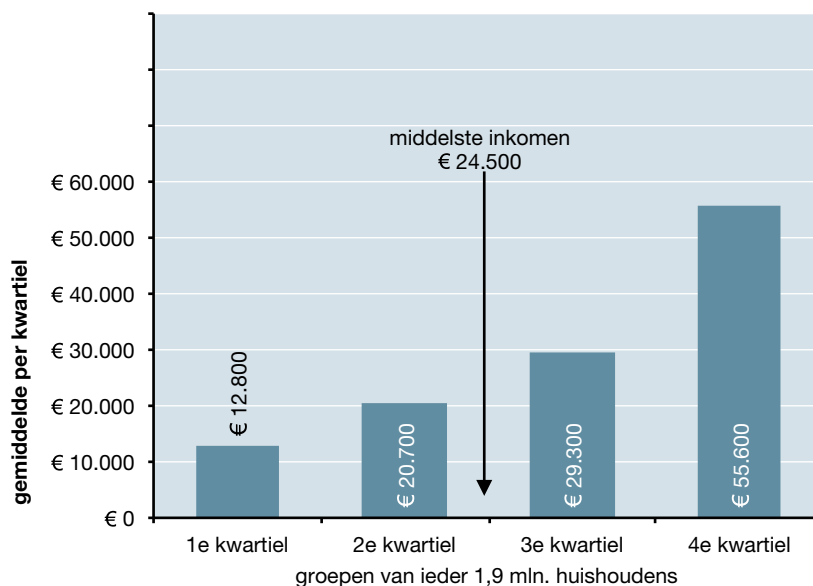
Tekst: Geert Reuten Grafieken Geert Reuten

Het kabinet verkleint de inkomensverschillen niet. De in december aangenomen eerste begroting van Rutte-Asscher heeft inkomenseffecten van 2014 tot en met 2017. De hogere inkomens leveren geen extra bijdrage aan het oplossen van de crisisproblemen. Het kabinet laat de huishoudens met een middeninkomen van bruto €27.000 tot €59.000 daarvoor opdraaien.

De VVD stapte ruim een jaar geleden de kabinetscoalitie in met als doel via bezuinigingen de omvang van de overheid structureel terug te dringen. Dat stond haaks op verkiezingsuitspraken van de PvdA. Maar die was bereid deze prijs te betalen in ruil voor geringere inkomensverschillen. Belangrijk instrument daarvoor was de inkomensafhankelijke ziektekostenpremie. Door opstand bij de VVD-achterban strandde dit instrument in november 2012. Via een motie van de Tweede Kamerfractieleden Zijlstra en Samsom werd het regeerakkoord op dit punt herzien¹. Wederom zonder het heilige 52 procent-toptarief van de inkomstenbelasting te verhogen. De list was om geringere inkomensverschillen in de periode 2014-2017 te bereiken via aanpassing van belastingkortingen en toeslagen. In de afgelopen december aangenomen begroting 2014 zijn deze maatregelen uitgewerkt.

Heeft de PvdA gekregen waarop het aanspraak maakte? Om dit te achterhalen vroeg ik het Ministerie van Financiën naar cijfers over het effect van alle herverdelende maatregelen samen op het *besteedbaar inkomen* van huishoudens van 2014 t/m 2017 in

GRAFIEK 1. BESTEEDBAAR INKOMEN HUISHOUDENS 2013 KWARTIELGROEPEN

Data: Ministerie van Financiën, dec 2013 (33.752 G). Grafiek: Reuten

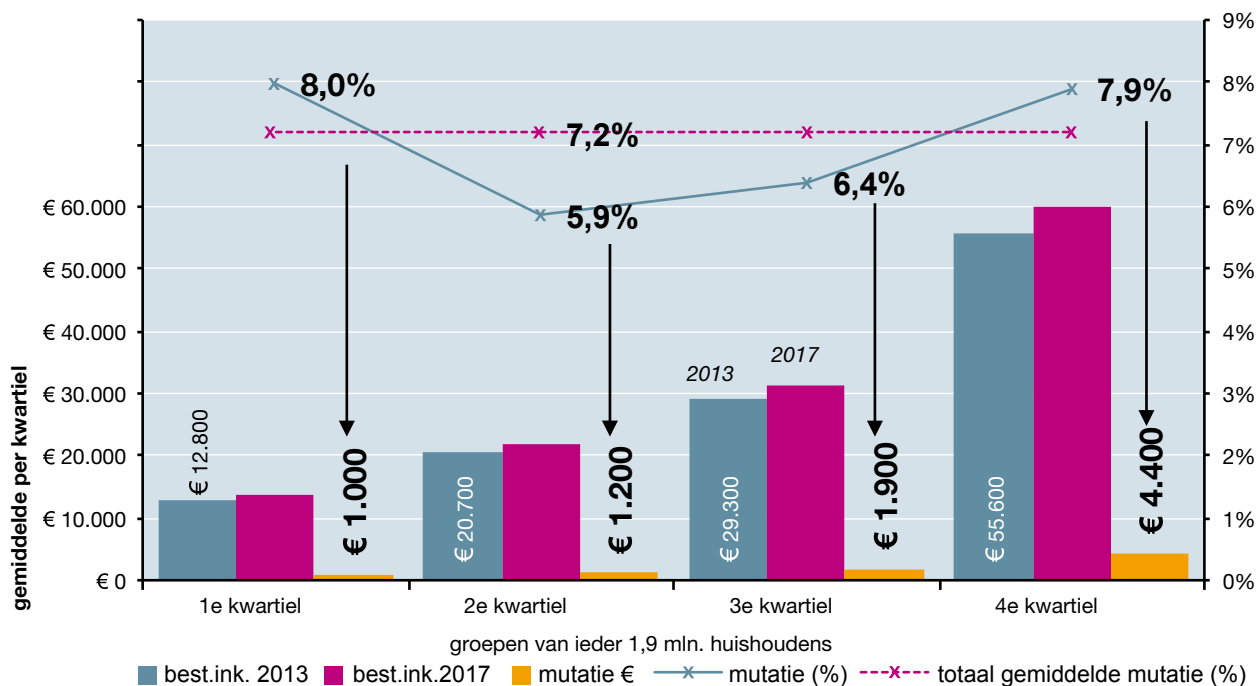
vergelijking met 2013. Het besteedbaar inkomen is het *bruto inkomen* verminderd met de netto inkomstenbelasting en premies (na verrekening van kortingen en aftrekposten zoals die voor hypotheekrente) maar vermeerderd met de toeslagen, waaronder huurtoeslag, zorgtoeslag en kindgebonden toeslagen. Voor alle huishoudens samen raamt het Ministerie van Financiën de gemiddelde toename van het besteedbaar inkomen – opgeteld voor de vier jaar tot en met 2017 – op 7,2 procent. Dit is de zogenoemde *'nominale'* toename, dat wil zeggen ongecorrigeerd voor prijsinflatie. Stel dat de prijsinflatie in ieder van die vier jaren 1,8 procent gaat zijn, dan zou de zogenoemde *'reële'* toename van het besteedbaar inkomen uitkomen op 0% ($4 \times 1,8\% = 7,2\%$); gemiddeld gaan huishoudens er dan in koopkracht niet op vooruit.

Nu de inkomensverdeling. Grafiek 1 geeft de kwartielverdeling van het

besteedbaar inkomen in 2013. De huishoudens zijn hier ingedeeld in vier gelijke groepen (kwartielen) van ieder 1,9 miljoen huishoudens, oplopend van laag inkomen (1e kwartiel) tot hoog inkomen (4e kwartiel). Het middelste besteedbaar inkomen van huishoudens (de grens tussen het 2e en 3e kwartiel) lag op €24.500 per jaar (bruto €35.500). In het hoogste kwartiel zitten uiteraard ook de ongeveer 100.000 huishoudens met superhoog besteedbaar inkomen van €100.000 en meer.

Kabinetsmaatregelen worden gebruikelijk voorzien van een scala aan koopkrachtcijfers voor standaardhuishoudens. Die zijn niet irrelevant maar geven geen duidelijk zicht op de totale inkomensverdeling. Daarom vroeg ik het Ministerie van Financiën ook om het effect van de inkomensmaatregelen te geven voor de genoemde kwartielgroepen van huishoudens. Uit de cijfers van het ministerie blijkt

GRAFIEK 2. BESTEEDBAAR INKOMEN HUISHOUDENS 2013-2017 KWARTIELGROEPEN (NOMINAAL INKOMEN)

Data: Ministerie van Financiën, dec 2013 (33.752 G). Grafiek: Reuten

dat van 2014 tot en met 2017 voor deze vier kwartielgroepen afzonderlijk de gemiddelde toename van het nominaal besteedbaar inkomen geraamd is op achtereenvolgens 8,0 procent, 5,9 procent, 6,4 procent en 7,9 procent (zoals hierboven staat, is het *totale* gemiddelde 7,2 procent). Absoluut is de nominale toename achtereenvolgens gemiddeld €1000, €1200, €1900 en € 4400 (absoluut worden de inkomensverschillen dus groter)². Zie Grafiek 2. Zoals gezegd zijn deze cijfers niet gecorrigeerd voor de – nog onbekende – prijsinflatie.

Uit deze cijfers blijkt dat het geraamde verschil tussen de lage inkomens en de middengroepen kleiner wordt. Maar het verschil tussen de middengroepen en de hoge inkomens wordt juist groter.

In de herziening van het regeerakkoord door de genoemde motie van Zijlstra en Samsom heette het nog ‘dat gezien de financiële opgave waar Nederland voor staat, de grootste bijdrage om de pijn van de noodzakelijke bezuinigingen om de overheidsfinanciën weer op orde te brengen, het beste gedragen kan worden door de hoogste inkomens.’ Het kabinet zelf schreef onlangs aan de Eerste Kamer dat het devies ‘van hogere inkomens wordt een extra bijdrage gevraagd’ een ‘pijler’ in het inkomensbeleid van het kabinet is³. Maar de maatregelen van het kabinet duiden daar niet op.

De laagste inkomens worden procentueel gespaard maar niet ten koste van de hoogste inkomens doch ten koste van de middeninkomens (de huishoudens uit het 2e en 3e kwartiel met een bruto-inkomen vanaf €27.000 tot aan €59.000). Het kabinet verkleint de inkomensverschillen dus niet.

Een beknopte versie van dit artikel verscheen in *Het Financieele Dagblad*, 8 januari 2014, onder de titel: ‘Kabinet zegt inkomensverschillen te verkleinen maar houdt hogere inkomens uit de wind’.

- 1 Motie Zijlstra–Samsom, Tweede Kamer, 33.410 nr. 32, 13 november 2012. sp.nl/9zjt68
- 2 Nota naar aanleiding van het Verslag Belastingplan 2014, Eerste Kamer (33.752 G van 13 december 2013), Tabel 4, blz. 9. sp.nl/9zjt6b
- 3 Idem, blz. 7.

KLASSENVERSCHILLEN IN HET CRIMINALITEITSBELEID

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Archief Gwen van Eijk

Naar klassenjustitie wordt in Nederland maar weinig onderzoek gedaan. Veel mensen hebben het idee dat we in een klassenloze maatschappij leven en dat iedereen gelijk behandeld wordt. Criminologe Gwen van Eijk is daar echter niet zo zeker van. Zij gaat vergelijkend onderzoek doen naar de rol van klasse en klassenverschillen in het criminaliteitsbeleid in Nederland en de Verenigde Staten.

Vorig jaar ontving u een beurs van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) voor uw onderzoek naar 'Inclusion and exclusion through crime control'. Kunt u in het kort uitleggen waar uw onderzoek over gaat?

'Het gaat over de rol van klassenverschillen in het criminaliteitsbeleid in Nederland en de Verenigde Staten. In de eerste plaats kijk ik daarbij naar aanwijzingen voor mogelijke ongelijke behandeling van lagere sociaaleconomische klassen in wetgeving, in prioriteiten die worden gesteld door politie en justitie en in interventies of behandelprogramma's.

In de tweede plaats wil ik onderzoeken hoe ideeën over sociale klasse en klassenverschillen doorwerken in het beleid en in de uitvoering van het beleid.

De titel van mijn onderzoek verwijst naar hoe er wordt omgaan met probleemgroepen in het criminaliteitsbeleid. Hoe deze risicogroepen, die vaak gevormd worden door mensen uit lagere sociale klassen, aan de ene kant worden uitgesloten door afwijkend gedrag te criminaliseren en hard te bestraffen, maar aan de andere kant ook worden ingesloten door te investeren in resocialisatie en opvoedkundige programma's. Ik wil weten welke ideeën over klassenverschillen daarbij een rol spelen en op welke manier en of deze ideeën ook leiden tot een verschillende omgang met deze risicogroepen en criminele bankiers of topbestuurders.'

Hoe gaat u uw onderzoek aanpakken?

'Ten eerste kijk ik op basis van de ontwikkeling van wetgeving en beleid van de afgelopen vijftienvintig jaar of er aanwijzingen zijn voor ongelijke

behandeling van verschillende sociale klassen, want dat hebben we niet goed in beeld. Ten tweede ga ik interviews doen met beleidsmakers en uitvoerders, zoals de politie, de jeugdzorg en de reclassering. Dit onderzoek doe ik zowel in Nederland als in de VS.'

Waarom heeft u ervoor gekozen Nederland en de Verenigde Staten met elkaar te vergelijken?

'In de VS is veel criminaliteitsonderzoek gedaan, en ideeën over beleid waaieren ook regelmatig over naar Nederland. Maar het is wel noodzakelijk om te kijken of die ideeën die daaruit zijn voortgekomen wel op Nederland toepasbaar zijn. In de VS is alles veel extremer. De ongelijkheid is groter, zowel qua inkomen als qua etniciteit, meer mensen zitten in de gevangenis en het beleid is meer op straffen gericht. Volgens veel criminologen gaat Nederland steeds meer die kant op. Daarom is het interessant om te onderzoeken wat we wel of juist niet kunnen leren van de VS.'

Naar klassenjustitie of, meer formeel gezegd, de rol van klassenverschillen of klassenongelijkheid in het recht wordt in Nederland weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan. Het laatste serieuze onderzoek dateert uit 1999, van criminoloog Ben Rovers. Hoe komt dat, denkt u?

'Er wordt überhaupt weinig onderzoek naar klasse of klassenverschillen gedaan in Nederland. Veel mensen hebben het idee dat we in een klassenloze maatschappij leven en dat je zelf je leven in de hand hebt. Volgens deze redenering bestaat klassenjustitie dus ook niet. Daar ben ik het niet mee eens. Klasse is nog steeds een belangrijk indelingscrite-

rium, waar onderzoek naar gedaan moet worden. Klassen bestaan nog steeds, ook al zijn ze flexibeler geworden. Sociale stijging is wel mogelijk, maar voor iemand uit een lage sociale klasse is dat nog steeds moeilijker. Je komt toch uit een ander milieu, je gedraagt je anders, waardoor je al snel te maken hebt met allerlei vooroordelen. Denk hierbij maar aan aanduidingen als 'pauper' of 'tokkie'. Er is dus wel degelijk sprake van een impliciete indeling in klassen in de Nederlandse samenleving. Maar elk debat hierover ontbreekt. Het doel van mijn onderzoek is niet om te bewijzen dat er klassenjustitie is, maar om te begrijpen hoe wij in Nederland met klassenverschillen omgaan.'

Zijn er aanwijzingen dat de klassenverschillen in Nederland zijn toegenomen, en zo ja, welke?

'Ja, de inkomensongelijkheid neemt sinds de jaren tachtig geleidelijk toe. De vermogensongelijkheid zelfs sterk. Deze is te vergelijken met die in de Verenigde Staten. Ook de sociale segregatie tussen hoog- en laagopgeleiden neemt toe. Dat zie je aan de buurten, aan de politieke participatie, maar ook aan de sociale netwerken. Steeds meer huwelijken worden gesloten tussen mensen met hetzelfde opleidingsniveau. De socioloog Mark Elchardus spreekt in dit geval van onderwijsbewustzijn: hoger opgeleiden voelen zich vooral verbonden met andere hoogopgeleiden en hebben het idee dat zij anders zijn dan laagopgeleide mensen. Al deze factoren wijzen erop dat de tweedeling in de samenleving groter wordt.'

Welke mogelijke effecten heeft klassenongelijkheid op het criminaliteitsbeleid?

'Hoogopgeleiden bepalen vaker de regels, kijk bijvoorbeeld naar het opleidingsniveau van de Tweede Kamerleden. Door afwijkend gedrag van laagopgeleiden als asociaal te bestempelen kan dat consequenties

Gwen van Eijk (1980) is criminologe en stadssociologe. Sinds september 2011 werkt zij als universitair docent bij de afdeling Criminologie aan de Universiteit Leiden. Van Eijk doet onderzoek naar sociale controle, grootstedelijke problematiek, sociale klasse en criminaliteitsbeleid. In 2013 ontving zij van de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) een Veni-beurs voor een internationaal vergelijkend onderzoek naar de rol van klassenverschillen in criminaliteitsbeleid. Voor meer informatie over Gwen van Eijk zie haar website www.gwenvaneijk.nl of haar weblog classinjustice.wordpress.com

hebben voor het criminaliteitsbeleid. Klassenverschillen kunnen er dan toe leiden dat ongewenst gedrag van laagopgeleiden (antisociaal gedrag, overlast) zwaar bestraft wordt. Aan de andere kant zie je juist dat witteboordencriminaliteit nogal eens wordt afgedaan met een schikking, zoals bij de Libor-affaire met de Rabobank. Er vindt dan helemaal geen strafvervolgging plaats. Maar om aan te tonen dat er in het geval van financieel-economische criminaliteit daadwerkelijk sprake is van klassenjustitie is meer onderzoek nodig. Nu weten we niet of dit incidenten zijn of dat er systematisch sprake is van rechtsongelijkheid.'

Welke kabinetsplannen met betrekking tot criminaliteitsbeleid kunnen volgens u rechtsongelijkheid in de hand werken?

'Ik maak mij vooral zorgen over de korting op de rechtsbijstand. Het zijn namelijk over het algemeen niet de rijkste mensen die met het strafrecht in aanraking komen. Door te beknibbelen op de rechtsbijstand zal dat negatieve gevolgen hebben voor mensen uit lagere sociale klassen. Ook

al omdat het beleid ten aanzien van hen repressiever is geworden. Daarnaast vind ik het geen goede zaak dat de resocialisatie van gedetineerden afhankelijk wordt gemaakt van hun motivatie en gedrag. Dit is buitengewoon normatief, want wie bepaalt wat verantwoordelijk gedrag is? Ook hier kunnen klassenverschillen een rol spelen. Net als dat er tegenwoordig aandacht is voor de verschillende culturele achtergronden van probleemgroepen bij beleidsmakers en uitvoerders, zou deze bewustwording er ook moeten zijn voor de verschillende sociaaleconomische klassen.'

Ziet u ook een tegenbeweging?

'Ja die is er wel. Zo is er meer aandacht voor grote fraudezaken. De vraag is alleen of deze aandacht incidenteel is door de crisis of systematisch. Er zijn weliswaar meer wetten aangenomen tegen financieel-economische criminaliteit, er is meer geld beschikbaar gesteld voor onderzoek en de straffen zijn omhoog gegaan, maar het is nog onduidelijk wat de effecten

op lange termijn zijn en hoe de wetten gehandhaafd zullen worden.'

Wat zou er volgens u (nog meer) moeten gebeuren om rechtsongelijkheid tegen te gaan?

'Ik zou er in de eerste plaats voor willen pleiten dat niet alles via het strafrecht geregeld wordt, want een strafblad heeft verstrekkende gevolgen. Zo is de aanpak van kansarme en risicovolle jongeren op sommige punten echt doorgeschoten. Zeker in het grijze gebied van antisociaal of overlastgevend gedrag hoort het strafrecht niet thuis. Daarnaast zou er meer bewustwording moeten komen over mogelijke klassenverschillen. Zo'n uitspraak van minister Opstelten dat klassenjustitie in Nederland niet bestaat is volstrekt onverantwoord. We weten het namelijk niet. Daarom is meer onderzoek noodzakelijk. Precies wat de Raad voor Maatschappelijk Ondersteuning (RMO) het kabinet twee jaar geleden al adviseerde.'

BANKIERS GAAN NOG STEEDS HUN GODDELIJKE GANG VIJF VERLOREN JAREN

Tekst: Hans van Heijningen en Claire Jansen Foto: Sander van Oorspronk

Door een sterke bankenlobby en politieke onwil gebeurt er veel te weinig om een nieuwe bancaire crisis te voorkomen. SP-Kamerlid Jan de Wit: 'Reserves van de banken zijn nog steeds te laag, banken blijven *too big to fail* en bankiers *too big too jail*'.

'Mijn fractiegenoot Ronald van Raak heeft meermaals zijn verwondering uitgesproken over het feit dat er na de zogenaamde kredietcrisis van 2008 geen bankiers in de gevangenis zijn beland. Maar de moeilijkheid is dat wij vanuit de Tweede Kamer niet hebben kunnen vaststellen dat de Nederlandse bankiers strafbare feiten hebben gepleegd. Dat heeft natuurlijk alles te maken met hoe strafbare feiten in het Wetboek van Strafrecht gedefinieerd worden. Al in 2009 – nog voor het parlementair onderzoek naar het financieel stelsel – heb ik in de Tweede Kamer voorgesteld om financieel wanbeleid strafbaar te stellen. Bankiers die mensen, en daarmee ons land, dusdanig in de problemen brengen dat de staat voor miljarden in de bres moet springen om de banken te redden, moet je naar mijn mening kunnen aanpakken.' Aan het woord is SP-Kamerlid Jan de Wit, die in de jaren 2009-2012 leiding gaf aan het werk van de onderzoekscommissie en de parlementaire enquêtecommissie die naar hem vernoemd werden.

Hebben de bankencrisis en de chaos die daardoor ontstaan is, geleid tot een aanscherping van de wettelijke aansprakelijkheid van bankiers? 'Van het strafbaar stellen van financieel wanbeheer is tot nog toe niets terecht gekomen. Toenmalig minister van Justitie Hirsch Ballin gaf enkele jaren geleden aan daar niets in te zien. Hij zette in op zelfregulering door de bancaire sector in plaats van paal en perk te stellen aan de vrijheid-blijheid van bankiers. Opstelten, de huidige minister, heeft zich begin februari in het kader van het debat

over faillissementsfraude uitgesproken voor het strafbaar stellen van financieel wanbeleid. Dat zou een eerste stap zijn, maar die gaat wat de SP betreft niet ver genoeg. Want ook zonder dat er sprake is van faillissementen, is het ontoelaatbaar dat er gegokt wordt met bijvoorbeeld het spaargeld van burgers. Gezien de aard van de problematiek zou een serieuze aanpak van de problemen wel op zijn plaats zijn, vind ik.'

Geldt ook voor buitenlandse bankiers dat zij strafrechtelijk de dans ontspringen?

'Voor de VS geldt dat bankiers zich wel degelijk schuldig hebben gemaakt aan strafbare feiten. JP-Morgan en Goldman Sachs bijvoorbeeld verkochten rommelhypotheken, wetende dat mensen ze niet konden terugbetalen. De betreffende bankiers hadden zichzelf ingedekt door een tweede truc, namelijk de swap. Dat houdt in dat zij een soort verzekering af hadden gesloten op het onvermogen van hun klanten om de hypotheekkosten te voldoen. Daarmee hebben zij dus twee keer geld opgestreken: een keer geld van de hypotheek en een keer van de verzekering. Dat heeft gemaakt dat er miljarden naar die mensen is gegaan. Dat heeft in de VS tot strafrechtelijke vervolging van een aantal bankiers geleid, van wie sommigen ook tot celstraffen veroordeeld zijn.'

Strafrechtelijk aansprakelijk of niet, heeft de enorme financiële en economische crisis die door hun toedoen is veroorzaakt, tot meer introspectie en verantwoordelijk gedrag geleid bij bankiers?

'Als het gaat om het onderzoek dat de twee commissies hebben gedaan, is de bevinding dat de bankiers die door ons gehoord zijn, vinden dat zij niets verkeerd hebben gedaan. Wat zij gedaan hebben hoort bij het functioneren van een moderne bank, is hun mening. Het waren de jaren van *booming business*' en hun denken was in die zin megalomaan. Wat wij blootgelegd hebben, is dat ze hele grote

risico's hebben genomen en dat er op bestuursniveau, bij de raad van bestuur bijvoorbeeld, nauwelijks inzicht was in wat er gebeurde op de werkvloer. Daardoor is de ellende die zij hebben aangericht nooit tot hen doorgedrongen. Ons is daar in ieder geval niets van gebleken. De oorzaken van de problemen lagen in hun perceptie meestal ergens anders. En dat terwijl zij wel degelijk die enorme risico's hebben genomen. Niet alleen bestuurders maar ook commissarissen faalden in het houden van toezicht. In de meeste gevallen hadden de toezichthouders geen idee van wat er op de werkvloer gaande was. En voor de externe toezichthouders, de accountants, geldt hetzelfde. Die hebben gewoon handtekeningen gezet onder de jaarstukken, zonder ook maar enig moment te waarschuwen voor wat er aan de hand was binnen de bank.'

Leidt zelfregulering van de bancaire sector ergens toe of is het een afleidingsmanoeuvre?

'Op verzoek van de Nederlandse vereniging van banken kwam voormalig ING-topman Kees Maas in april 2009 met een rapport. Daarin werd erkend dat er zaken uit de hand waren gelopen, dat het vertrouwen in de banken hersteld moest worden en de klant daarbij centraal moest staan. Achteraf een wijze beslissing. Toen is er een Code Banken gekomen waarin een aantal zaken is vastgelegd, bijvoorbeeld over de bonussen.'

En wat zie je nu, vijf jaar later?

'Volgens het Nederlandse zelfreguleringsstelsel mag de bonus maximaal 100 procent van het salaris zijn. Minister van Financiën Dijsselbloem heeft aangegeven dat hij terug naar 20 procent wil. Maar door de bankenlobby, die enorm sterk is, is het de vraag of die wet wel door de Kamer komt. Een ander en wellicht veel groter probleem is dat de bankenlobby er tot nog toe in slaagt om te voorkomen dat banken verplicht

Presentatie rapport Commissie-De Wit

worden hogere eigen reserves aan te houden. Ook met de aanbevelingen om banken te splitsen en lobbyactiviteiten inzichtelijk te maken, is tot nog toe weinig gedaan. Lobbyisten van de banken zeggen steeds dat als bankiers al die maatregelen moeten nemen, de kosten op de klant verhaald moeten worden en dat de maatregelen ten koste van de kredietverlening zullen gaan. De vraag is dan natuurlijk of dat ook echt zo is.'

De afgelopen tijd hebben we het SNS-schandaal gehad en de Libor-fraudezaak waar de Rabobank bij betrokken was. Hebben die zaken wel tot strafrechtelijke vervolging van de betrokken bankiers geleid?

'Tijdens ons onderzoek, heeft de Rabobank met geen woord gerept over problemen met de Libor-rente. Nu begrijp ik wel dat dit moeilijk ligt omdat bij slecht nieuws een bank makkelijk in de problemen komt. Niet alleen beursgenoteerde banken, maar ook coöperatieve banken zijn immers kwetsbaar wanneer er twijfels ontstaan over hun soliditeit. Voor je het weet, kan er een bankrun ontstaan. Dat maakt dat banken graag hun eigen zaakjes regelen, tot en met de Libor-rente (die betrekking heeft op de rente die banken elkaar rekenen

wanneer zij geld van elkaar lenen). Rabobank is er met een schikking van 774 miljoen euro afgekomen, waarvan 70 miljoen naar de Nederlandse overheid gaat en de rest naar de Amerikaanse regering. Daarmee ontloopt de bank strafrechtelijke vervolging, terwijl de boete ook nog eens voor de belasting aftrekbaar is. Net als bij de accountants van KPMG, de fraude bij de Philips pensioenfondsen en bij de bouwfraude is gebeurd, dreigen de verantwoordelijken de dans te ontspringen. Hoewel wij niet willen dat de politiek op de stoel van de rechter gaat zitten, is er ooit in de Kamer afgesproken dat er bij ernstige fraudegevallen niet geschikt wordt. Tenzij daar een heel speciale reden voor is. Want het is natuurlijk te gek voor woorden dat een bijstandsmoeder die met haar uitkering knoeit zich moet verantwoorden voor de rechter, terwijl bankiers die frauderen of wegkijken bij fraude de dans ontspringen. In het geval van de Libor-affaire heeft de minister toestemming gegeven voor een schikking. Wat ik een twijfelachtige beslissing vind. Maar er zijn gelukkig ook lichtpuntjes, want ondanks het feit dat de Rabobank strafrechtelijke vervolging heeft af weten te kopen, studeert het Open-

baar Ministerie nog steeds op de mogelijkheid om individuele Rabobankiers strafrechtelijk te vervolgen vanwege het gesjoemel met de Libor-rente.'

Wat betekent dit alles voor de rol van de Kamer?

'Mijn uitgangspunt is dat als de Tweede Kamer niet bovenop de problematiek van de banken zit, zij geen knip voor de neus waard is. De Kamer mag het niet laten gebeuren dat ons financieel systeem opnieuw in gevaar komt. Als er morgen een nieuwe crisis uitbreekt, dan zijn de reserves van de banken nog steeds te laag, blijven banken *too big to fail* en bankiers *too big too jail*. Al zie ik dat laatste eerder als politieke onwil dan als een feit. Dan kan er opnieuw een kettingreactie ontstaan die maakt dat alles tegelijk misgaat. Door het uitblijven van maatregelen die genomen moeten worden om ons bancaire systeem te versterken, blijven de risico's onverantwoord groot. Dat dwingt bankiers ertoe zich af te vragen wat voor hen het zwaarste weegt: de omvang van hun eigen vermogen of de soliditeit van de bancaire sector.'

UITGANGSPUNTEN VOOR EEN SOCIALISTISCH BUITENLANDS BELEID

Tekst: Bastiaan van Apeldoorn

Wat zou de kern moeten zijn van een socialistisch buitenlands beleid? Politicoloog Bastiaan van Apeldoorn formuleert een antwoord op die vraag, aan de hand van drie breed geformuleerde uitgangspunten met daaraan gekoppeld enkele concrete voorstellen.

De Nederlandse diplomatie draait steeds meer om de bv Nederland. Enerzijds rollen we de rode loper uit voor buitenlandse multinationals die hier, al dan niet via brievenbusfirma's, graag hun winst komen maximaliseren (en hun belastingafdracht minimaliseren). Anderzijds hopen we erop dat het buitenland ook de rode loper uitrolt voor ons grootbedrijf. 'Win-win' klinkt het uit de mond van de liberaal, maar in de praktijk profiteren hier vooral multinationals en financiële instellingen en hun aandeelhouders van. In de 'competitiestaat' (zoals het in de politicologische literatuur heet) die ook Nederland in het tijdperk van neoliberale globalisering is geworden, draait het allemaal om het aantrekken van het mobiele kapitaal en het promoten van het eigen bedrijfsleven. Daarom gaan we ondanks de kritiek toch met de zwaarst mogelijke delegatie naar Sotsji. Daarom spreekt onze regering zich nooit afkeurend uit over wat 'onze' Koninklijke Shell in Nigeria uitspookt. De zaken gaan voor. Tegelijkertijd blijven we trouwe volgers van de dwaalleer van het Atlanticisme die stelt dat een sterk (maar zeer ongelijkwaardig) bondgenootschap met de VS de beste garantie biedt voor onze veiligheid. Dus horen we vanuit het Torentje of de Trêveszaal zelden een echt kritisch geluid over grote broer Amerika, zelfs niet als deze nog meer 'big brother' blijkt dan we al vreesden.

Ondertussen is er voor andere waarden dan die van markt en macht in ons buitenlands beleid de afgelopen jaren eerder minder ruimte gekomen dan meer. Voor zover er idealen beleden worden, blijven deze in de praktijk beperkt tot loze woorden als 'We zullen de heer Poetin heus laten weten wat we er van vinden', of 'We zullen bij de Amerikanen onze bezorgdheid uiten'. En we gaan weer over tot de orde van de dag. Verder reikende ambities lijken er ook bij het huidige kabinet niet te zijn, ook niet bij het sociaaldemocratische smaldeel. Waar blijft de Ulyiaanse ambitie om ook op wereldschaal te streven naar een betere spreiding van macht, kennis en inkomen? In plaats daarvan heeft dit kabinet maar liefst een miljard euro op ontwikkelingshulp bezuinigd!

Vanuit een socialistische zienswijze zou het niet slechts moeten gaan om een betere balans tussen bijvoorbeeld economische belangen en mensenrechten, tussen winst en principes. Maar veeleer om een fundamenteel anders georiënteerde politiek, gericht op het bevorderen van een andere wereldorde waarin niet kapitaal en grootmachten, maar 'Heel de Mens' centraal staat. Waarin mensen overal ter wereld de kans krijgen zich tot 'hele mens' te ontwikkelen. In weerwil van het beeld dat soms in de media wordt neergezet over 'linkse anti-Europese populistten' die zich graag terugtrekken 'achter de dijken', zit internationale solidariteit bij socialisten in de genen. Het huidige politieke landschap overziend, geldt dat misschien wel het meeste voor de SP.

Wat mij betreft zijn de belangrijkste uitgangspunten nog altijd treffend verwoord in het SP-congresstuk uit 2005 'Heel de Wereld'. Wat hier volgt is noch bedoeld als update daarvan,

noch als commentaar erop, maar als een onafhankelijke bijdrage om onder socialisten het belang van internationale politiek nog eens te onderstrepen en een bijdrage te leveren aan het debat hierover. Immers, tot nog toe heeft de SP nog geen verantwoordelijkheid mogen dragen voor buitenlands beleid. Maar dat kan natuurlijk veranderen. Wat moet dan de kern zijn vanuit het socialisme gezien?

Hieronder zal ik deze vraag beantwoorden aan de hand van drie breed geformuleerde uitgangspunten en enkele concretere voorstellen. Hierbij zal ik me focussen op de wereldpolitiek (en bijvoorbeeld minder op de Europese Unie en het internationale milieu- en klimaatbeleid, thema's die aparte aandacht verdienen).

1. EEN RECHTVAARDIGE WERELD: LEG HET KAPITAAL AAN BANDEN

De economische ongelijkheid – binnen landen en tussen groepen van landen – is inmiddels zo groot geworden dat zelfs de internationale economische elite – zoals bijvoorbeeld bijeen in het Zwitserse Davos – zich er zorgen over maakt. Toch is het zeer de vraag of de huidige elites, die juist zoveel geprofitteerd hebben van het neoliberale kapitalisme dat die ongelijkheid heeft veroorzaakt, in staat en bereid zullen zijn deze ongelijkheid terug te dringen. Uiteraard zou dit wel bovenaan de agenda moeten staan van internationale socialistische politiek. Niet slechts het matigen van de verschillen tussen arm en rijk, maar een veel structurelere herverdeling vanuit het principe dat ieder mens in ieder land recht heeft op een menswaardig bestaan en evenveel kans moet hebben om zich volledig te ontplooiën. Een dergelijke vrijheid gaat niet samen met een ongebreidelde economische vrijheid en met een

Niet alleen het flitskapitaal moet aan banden gelegd worden, ook de multinationals – die massaal belastingen ontwijken, landen tegen elkaar uitspelen en rechten van werknemers uithollen.

wereld waarin de 85 rijkste mensen op aarde even veel vermogen hebben als de 3,5 miljard armsten. Hierbij gaat het om veel meer dan genereuze ontwikkelingshulp. En ook om meer dan de eveneens belangrijke en noodzakelijke vergeving van schulden van ontwikkelingslanden (een punt dat ten onrechte niet meer bovenaan de internationale agenda staat). Nog belangrijker is te streven naar een beteugeling van de macht van het mondiale kapitaal.

Niet alleen het flitskapitaal moet aan banden gelegd worden, ook de multinationals – die massaal belastingen ontwijken en landen tegen elkaar uitspelen en rechten van werknemers uithollen. De mobiliteit en daarmee de macht van het kapitaal dient via belastingen van kapitaalverkeer en verregaande regulering beperkt te worden. Nederland zou hier ook al op nationaal niveau een start mee kunnen maken. Nederlandse multinationals moeten zoveel mogelijk gedwongen worden zich ook buiten de grens aan strenge eisen op bijvoorbeeld sociaal en milieugebied te houden. Maar tegelijkertijd zouden we

een dergelijke regulering natuurlijk ook op de Europese en internationale agenda moeten plaatsen. Uiteindelijk zullen we moeten streven naar een andere economische wereldorde, hoe ver weg dat ideaal nu ook nog lijkt. Een wereldorde niet langer geregeerd door het geld en bestuurd door ondemocratische en neoliberale organisaties als het IMF en de Wereldbank, maar op basis van solidariteit en democratische soevereiniteit. Minder vrijheid voor het kapitaal betekent meer ruimte voor mensen en de menselijke maat; betekent dat we de armoede en ongelijkheid beter kunnen bestrijden en ook beter in staat zijn socialistische waarden in eigen land te bevorderen. Internationale solidariteit vraagt niet minder dan de strijd aangaan met het neoliberale kapitalisme, en proberen te neoliberale globalisering terug te draaien. Alleen zo kunnen ontwikkelingslanden een eerlijker kans krijgen. Dit betekent ook dat we moeten streven naar een radicale hervorming van het wereldhandelssysteem. Initiatieven die de liberalisering van de handel en de vrijheid van het kapitaal alleen nog maar verder

vergroten, zoals het huidige initiatief tot een trans-Atlantische vrijhandelszone, dienen uiteraard naar de prullenbak verwezen te worden. Ten slotte staat grensoverschrijdende solidariteit en rechtvaardigheid ook voor een ruimhartig vluchtelingenbeleid.

2. EEN VREEDZAME WERELD: MINDER WAPENTUIG EN RESPECT VOOR HET VN-HANDVEST

Ook oorlog is een ultieme bedreiging voor de menselijke vrijheid. Alhoewel absoluut pacifisme misschien niet houdbaar is, zal voor socialisten altijd het uitgangspunt moeten zijn dat oorlog veel mensen in het verderf stort en niet zelden de belangen van een kleine elite dient. De wereldvrede bevorderen betekent in de eerste plaats het internationaal recht respecteren. Het gebruik van geweld door staten onderling is volgens het VN-Handvest verboden, tenzij uit zelfverdediging of geautoriseerd door de (overigens weinig democratische) Veiligheidsraad. Alhoewel Nederland hieraan bij de grondwet gehouden is, is de praktijk weerbarstiger. Volgens het VN-Handvest waren bijvoorbeeld

Nederlandse Mariniers in Irak in 2003.

zowel de Kosovo- als de Irakoerlog (beide door Nederland gesteund) illegaal.

Een politiek die de wereldvrede duurzaam wil bevorderen zal ten tweede erop gericht moeten zijn de oorzaken van conflicten weg te nemen. Deze kunnen bijvoorbeeld hun wortels hebben in de al besproken mondiale ongelijkheid maar ook aangewakkerd worden – denk aan het internationale terrorisme – door westers machtsvertoon, al dan niet met wapengekletter. Het zogenaamde liberaal of humanitair interventionisme dat onder Blair en Bush retorisch hoogtij vierde – en waarin Nederland zich helaas ook liet meezuigen en dat onlangs weer de kop opstak met de oorlog in Libië – is niets anders dan westers imperialisme.

Ten derde is een gewapende vrede natuurlijk geen duurzame vrede en zal vredespolitiek ook ontwapeningspolitiek moeten inhouden. Meer nog dan klimaatverandering is een mogelijk nucleair armageddon, meer dan twintig jaar na het einde van de Koude Oorlog, nog altijd de grootste bedreiging voor de mensheid. Een kernwapenvrije wereld kan alleen dichterbij gebracht worden als we

bereid zijn tot eenzijdige ontwapening. Alle kernwapens de wereld uit, om te beginnen uit Nederland; nog altijd een goede leuze. Nederland zou op geen enkele manier mee moeten doen aan het uitvoeren van welke nucleaire taak dan ook en zich moeten inzetten voor een kernwapenvrij Europa en uitbreiding of creatie van kernwapenvrije zones elders (bijvoorbeeld in het Midden-Oosten). Ook moeten we als het gaat om ontwapening zelf het goede voorbeeld geven en ons leger nog verder inkrimpen. Het is zeer de vraag of er voor een land als Nederland wel reële veiligheidsdreigingen zijn die om een militair antwoord vragen. Er is veel voor te zeggen veiligheid niet primair in militaire termen te definiëren maar in bredere, maatschappelijke termen, waarbij de bedreigingen niet per se van buitenaf hoeven te komen. Als we bovendien niet meer mee willen doen aan imperialistische oorlogen of goedbedoelde maar rampzalige ‘humanitaire interventies’, en als we inzien dat de verdediging van onze landsgrenzen in deze tijd slechts beperkte middelen vergt, is defensie ongeveer het enige terrein waar nog wel grote bezuinigingen mogelijk en wenselijk zijn.

Ten slotte, en ook dat pleit voor een kleiner leger, zou het een socialistisch uitgangspunt moeten zijn dat duurzame vrede alleen bereikt kan worden als we inzien dat het uiteindelijk niet gaat om veiligheid van staten maar om veiligheid van mensen. ‘Menselijke veiligheid’, een concept dat oorspronkelijk binnen de VN is ontwikkeld, stelt de mens en de mogelijkheden tot een menswaardig bestaan voorop. Dit impliceert per definitie ook een rechtvaardiger wereldorde, waarin mensen niet alleen vrij zijn van de (dreiging van) geweld, vervolging en onderdrukking, maar ook toegang hebben tot onderwijs en (elementaire) gezondheidszorg. Dit betekent dus dat mensenrechten – politieke maar ook, en meer dan nu gebruikelijk, economische en sociale rechten – een speerpunt en toetssteen moeten zijn van het beleid, inclusief het buitenlands economisch beleid. Mensenrechten niet alleen met de mond belijden betekent bijvoorbeeld dat we veel kritischer moeten zijn op handel met en investeringen in landen die op grote schaal mensenrechten schenden. Sterkere politieke regulering en sturing van multinationale ondernemingen en hun investeringen zal hierbij instrumenteel zijn. Mensen-

rechten prioriteit geven vergt ook dat we niet alleen landen als China of Cuba de maat nemen maar ook onszelf en onze bondgenoten. Internationaal gezien draagt de VS bijvoorbeeld direct en indirect veel meer verantwoordelijkheid voor het massaal schenden van mensenrechten, bijvoorbeeld door onvoorwaardelijke steun aan Israël of door de praktijken van de CIA en de NSA.

3. EEN ANTI-IMPERIALISTISCHE EN ANTIMILITARISTISCHE POLITIEK: WEG MET DE NAVO!

Uiteraard dient een socialistische buitenlandse politiek elke vorm van economische, politieke en/of militaire overheersing – oftewel imperialisme – af te wijzen. We moeten ons verzetten tegen het recht van de sterkste en een internationale politiek die militarisme en geweld in de hand werkt. Strijden voor de wereld zoals we die wensen betekent ook dat we ons moeten keren tegen de wereld zoals die nu is en radicale keuzes niet uit de weg gaan. Daarom was het naar mijn mening een fout van de SP niet langer te pleiten voor het uitreden van Nederland uit de NAVO en de opheffing van de Noord-Atlantische verdragsorganisatie. De NAVO is namelijk verworpen tot een instrument van westers en, meer specifiek, Amerikaans imperialisme en een door en door militaristische buitenlandse politiek. Na het wegvallen van de Sovjetdreiging leek het voortbestaan van de NAVO aanvankelijk in gevaar te komen, maar gelukkig voor de VS en voor westerse militaristen werd na 11 september een nieuwe vijand gevonden, het internationale terrorisme. Onder deze vlag werd bijvoorbeeld de Afghanistanoorlog de centrale missie van de NAVO. Ondanks de honderden miljarden dollars en tienduizenden mensenlevens die de oorlog tot nog toe gekost heeft, is het land er sinds de Amerikaanse invasie alleen maar onveiliger op geworden en hebben de 'terroristen' zich ondertussen verplaatst naar andere landen. Afgezien van het feit dat de dreiging van het zogenaamde terrorisme sowieso om politieke redenen sterk overdreven wordt (bijvoorbeeld om de NAVO in stand te houden en militaristische politiek te legitimeren), staat inmiddels ook wel vast dat de reële dreiging die er wel is

zich zeer slecht met militair geweld laat bestrijden. Maar uiteindelijk gaat het bij deze zogenaamde oorlog tegen het terrorisme ook helemaal niet om het effectief bestrijden van terroristen maar om machtspolitieke belangen van de dominante NAVO-partner: Amerika. Amerika is er vooral op uit om geloofwaardigheid als hegemonale, imperiale macht te behouden. In het verlengde hiervan wordt ook vaak beweerd dat de geloofwaardigheid van de NAVO op het spel staat. Maar daarmee is die geloofwaardigheid een doel op zich geworden. De logica van de politieke en militaire propagandisten van de NAVO (en dat zijn er helaas vele) is dat we de NAVO nodig hebben voor het voeren van oorlogen die moeten bewijzen dat de NAVO nodig is! De NAVO is een defensie-alliantie die zich richt tegen niet-bestaande dreigingen, of tegen dreigingen die zich niet militair laten bestrijden maar door de interventies wel veel dood en verderf zaaien. Deze interventies dienen de belangen van Washington – die zijn oorlogen graag van een breder draagvlak en dus van meer legitimiteit voorziet – maar zeker niet van Nederland en al helemaal niet vanuit socialistisch perspectief.

Het verlaten van het huidige militaire bondgenootschap betekent niet het einde van de internationale samenwerking. Integendeel, strijden voor een wereld die socialistische waarden dichterbij brengt kan niet vanuit één land, maar moet over de grenzen heen plaatsvinden tussen linkse groepen, bewegingen en partijen, maar ook tussen landen. Ook binnen de EU kan dergelijke samenwerking zelfs geïntensiveerd worden, mits onze nationale democratie niet ondermijnd wordt en mits socialistische waarden eerder versterkt dan verzwakt worden. Natuurlijk moeten we ook over de grenzen van Europa heen kijken, naar landen die zich onafhankelijk van de VS durven op te stellen en een eigenzinnige en linkse (maar dus wel democratische) koers varen.

In dit verband rijst ten slotte de vraag of op nationaal niveau gevoerd buitenlands beleid niet een achterhaald concept is in deze *brave new world* van globalisering, of juist ook vanuit socialistisch perspectief. Uiteindelijk kan het socialisme

immers niet goed gedijen binnen de grenzen van één land. Socialisme is een mondiaal en transnationaal project, omdat het in het socialisme om mensen gaat en niet om afkomst of nationaliteiten. Het is echter praktisch noch wenselijk om nu te streven naar de afschaffing van nationale staten. Tegelijkertijd moeten we niet vergeten dat de natiestaat een 'burgerlijke' uitvinding is, dat wil zeggen, een constructie die voortkwam uit de opkomende bourgeoisie in de 17e tot de 19e eeuw en die haar belangen altijd goed heeft gediend. De natiestaat kan bescherming bieden tegen de losgeslagen mondiale krachten van het kapitaal (de 'globalisering') – en zal dat ook in een socialistischere wereld meer moeten doen dan nu het geval is – maar werkt paradoxaal genoeg ook in het voordeel van juist het transnationale kapitaal dat op basis van de verdeling van de wereld in nationale staten een verdeel- en heerspolitiek kan voeren (en voert) waarbij werknemers en regeringen van verschillende landen tegen elkaar opgezet en uitgespeeld worden. Die spanning op te lossen, en de nationale staten – of liever nog breder, 'de politiek' – weer dienend te maken aan de bevolking, aan de mensen, in plaats van aan het kapitaal (met misschien wel als hele langetermijnperspectief het overstijgen van die nationale staat), is uiteindelijk de belangrijkste uitdaging voor een socialistisch beleid.

Foto: Archief Bastiaan van Apeldoorn

Bastiaan van Apeldoorn is SP-lid in Haarlem en doceert Internationale Betrekkingen aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel.

SPINOZA: VOLHARDEN ALS DEUGD

Tekst Ronald van Raak Afbeelding: wikimedia commons CC

‘Hoe meer iemand zijn nut nastreeft, dat wil zeggen zijn wezen poogt en vermog in stand te houden, hoe deugdamer hij is, en omgekeerd, naarmate iemand zijn nut, dat wil zeggen de instandhouding van zijn wezen, verwaarloost, is hij machtelozer. Deugd is de menselijke macht zelf, waardoor alleen ’s mensen wezen wordt bepaald, dat wil zeggen die alleen door dit streven, waarmee de mens in zijn bestaan tracht te volharden, wordt bepaald.’

Eenvoudig maakte Spinoza het niet, in de *Ethica* (1677). Dit is een van de belangrijkste, maar ook een van de moeilijkste filosofieën die ooit werden geschreven. Spinoza wilde zo exact mogelijk redeneren en koos daarvoor een zo exact mogelijke stijl, een soort wiskunde met woorden. Maar de filosofie van Spinoza heeft tegelijk iets poëtisch: hij wilde doordringen tot het diepste wezen van de mens, waar hij stuitte op de hevigste hartstochten.

Spinoza is onze enige echt grote filosoof. Hij is van joods-Portugese afkomst – wij zouden hem nu ‘allochtoon’ noemen, maar werd verstoten uit de joodse gemeenschap en daarna verketterd door zijn landgenoten. Zelfs in de tolerante Republiek der Nederlanden werd de filosofie van Spinoza niet geaccepteerd. Eeuwenlang is hij beschouwd als een gevaarlijk denker, de belangrijkste beschuldiging was die van atheïsme. Dat is opmerkelijk, omdat de *Ethica* juist begint met ‘God’.

De God van Spinoza kun je niet aanbidden in geloof, maar alleen dienen met de rede. Wij kunnen ons lichaam bestuderen, dat onderdeel uitmaakt van de materiële substantie, en wij kunnen ons bewustzijn bestuderen, dat onderdeel uitmaakt van een geestelijke substantie. Deze substanties zijn echter niet geschapen door een Schepper, zoals het christendom leert, maar veroorzaakt door een

Portret van Baruch de Spinoza (1632-1677), ca. 1665.

Oorzaak, die zelf niet is veroorzaakt. Dat is voor Spinoza God, ofwel de Natuur.

Spinoza was niet gevaarlijk omdat hij mensen aansprak, zoals Socrates, of de revolutie predikte, zoals Marx. Hij leidde juist een teruggetrokken leven en wilde niet dat zijn werk werd gepubliceerd – de *Ethica* verscheen pas na zijn dood. Het was zijn filosofie zelf die tot ontploffing kwam, zodra zijn woorden werden begrepen. Mensen moeten niet vertrouwen op de autoriteit van anderen, maar vooral op de eigen rede. Als we blindelings anderen gehoorzamen, doen we onszelf tekort.

De mens moet volgens Spinoza zo autonoom mogelijk zijn. Ons gedrag is niet goed omdat we de regels volgen van anderen, maar vooral als we

begrijpen waarom die nuttig zijn voor onszelf. Je leven moet zo min mogelijk het gevolg zijn van anderen en zoveel mogelijk veroorzaakt door jezelf. Spinoza noemt dit het principe van *conatus*: ieder mens moet zoveel mogelijk ‘volharden’ in zijn eigen bestaan. Een deugdzaam mens is niet gehoorzaam, maar volhardend.

Spinoza was niet zo naïef om te denken dat de mens altijd redelijk is, hij beseftte heel goed hoe wij worden gedreven door onze hartstochten. Ook die zijn volgens Spinoza niet goed omdat een ander ze goed vindt, maar omdat ze nuttig zijn voor onszelf. Droefheid en haat beperken het vermogen om goed te oordelen, blijdschap en liefde stellen mensen meer open voor de rede. Maar alles natuurlijk altijd met mate, om te voorkomen dat je de knecht wordt van je eigen emoties.

Liberalen zien Spinoza graag als een intellectuele voorloper, omdat hij zou hebben gestreden voor vrijheid. Spinoza streefde wel naar autonomie, maar geloofde niet in vrijheid – en al helemaal niet in keuzevrijheid. De mens die gelooft in deze vorm van vrijheid is volgens hem als een steen die in de lucht wordt gegooid en denkt dat hij zelf kan bepalen waar hij neerkomt. De redelijke mens beseft volgens Spinoza dat hij niet volledig vrij is, maar slechts kan streven naar enige ‘zielsrust’. Volledig vrij is alleen God.

Spinoza bepleitte wel een volledige vrijheid van denken en spreken, op het gebied van religie, wetenschap en politiek – als een van de weinigen in zijn tijd pleitte hij voor democratie. Alleen als mensen zich uitspreken kan duidelijk worden wat voor hen nuttig is. Volgens mij is het ook heel nuttig als mensen gezamenlijk dingen organiseren. Liberalen vergeten vaak dat juist sociale zekerheid mensen kan helpen om zoveel mogelijk autonoom te zijn. Om – in de woorden van Spinoza – te volharden in hun eigen bestaan.

BLIJVEN DROMEN

Tekst: Geert van Amstel

In 1980 geloofde nog 50 procent van de Amerikanen dat hun kinderen het slechter zouden krijgen dan zij, in 2011 was dit percentage opgelopen tot 80 procent. Journalist George Packer schrijft in *The Unwinding* aan de hand van persoonlijke belevenissen over het verval van de Amerikaanse samenleving en over hoe de hebzucht van weinigen de armoede en uitzichtloosheid van velen betekent. Packer praat met gewone Amerikanen en volgt drie hoofdpersonen, die ondanks alles, veerkracht tonen, doorzetten en blijven geloven in *The American Dream*.

Dean Price, geboren in 1963, groeit op in North Carolina in een arm, conservatief gezin, in een gebied waar de meeste mensen werken in de tabaksindustrie. Hij is de eerste Price die een universitair diploma haalt en die een goede baan heeft. Hij leest een boek – *Think and grow rich* – en besluit ondernemer te worden en voor het grote geld te gaan. Het is zijn droom om biobrandstof te gaan produceren en veel mensen aan het werk te krijgen. De Walmart, een zeer goedkope Amerikaanse supermarktgigant, gooit echter roet in het eten. Dean verliest als gevolg van de moordende concurrentie zijn baan en met hem de bakker, de groenteboer en de kruidenier.

Tegelijkertijd gaat het bergafwaarts met de tabaks-, textiel- en meubelindustrie en Dean ziet de ellende om zich heen toenemen. Mensen komen buiten de samenleving te staan en proberen te overleven. Dean geeft niet op en uiteindelijk lukt het hem om zijn idee aan de man te brengen. Nu is zijn droom om een groot huis te bouwen op familiegrond en hier zwerfkinderen te leren het land te bewerken.

ALLES IN HET TEKEN VAN WINST

Jeff Connaughton heeft management en rechten gestudeerd en wil meer dan alleen maar dollars verdienen. Als jongeman raakt hij in de ban van Joe Biden, voor wie hij campagne gaat voeren. Later komt hij terecht in het team van een van Clintons adviseurs en zit in het centrum van de macht. Hij ziet Clinton worstelen en uiteindelijk instemmen met de deregulering van de banken. Hij ziet de normen en

waarden veranderen, alles komt in het teken te staan van winst. In 1996 wordt hij lobbyist, een dikbetaalde baan die erg gewild is bij Amerikaanse oud-politici. Als Biden vice-president wordt in 2008, keert Jeff terug in de politiek en probeert de schuldigen van de crisis aan te pakken. Hij loopt tegen een muur op, stapt uit de politiek en schrijft een boek: *Waarom Wall Street altijd wint*.

HOOP DOOR OBAMA

Tammy Thomas, geboren in 1966, is een zwarte vrouw die opgroeit in Ohio als dochter van een verslaafde tienermoeder. Ze wordt zelf op haar vijftiende moeder en werkt lange tijd in fabrieken, maar blijft studeren. Tammy is de eerste in haar familie die de middelbare school met een diploma verlaat en neemt zich voor haar kinderen te behoeden voor tienerzwangerschappen en drugsverslaving. Tammy ziet het falen van de Amerikaanse instellingen, wordt politiek bewust en krijgt hoop door Obama.

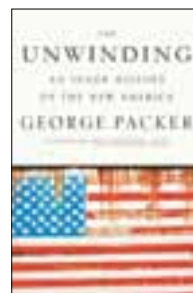
REGELS ZORGDEN VOOR STABILITEIT

Dezelfde Obama passeert in 2011 Elisabeth Warren bij de benoeming tot voorzitter van de instelling die consumenten financieel moet beschermen. Warren, docente aan de universiteit van Houston en Harvard, had aangetoond dat er sinds George Washington elke tien à vijftien jaar een financiële crisis had plaatsgevonden tot aan de crisis in de jaren dertig. Door overheidsingrijpen kwam er toen regelgeving. Deze regelgeving zorgde voor stabiliteit en welvaart en voor de grootste middenklasse ter

wereld. Rond 1980 wordt deze regelgeving echter te duur bevonden en ontmanteld. In de jaren tachtig en negentig vindt vervolgens de *Savings and Loan Crisis* plaats, die de Amerikaanse bevolking maar liefst 125 biljoen dollar kost. Elisabeth Warren waarschuwt voor een nieuwe crisis, maar wordt op een zijspoor gezet.

WIE MOETEN DE AMERIKANEN NOG GELOVEN?

George Packer laat zien hoe de macht van het grote geld de wereld op zijn kop zet en de middenklasse gemangeld wordt. De huizen crisis berooft massa's spaarders van hun geld, zodat ze met schulden opgezadeld worden. De financiële wereld krijgt alle ruimte om te speculeren en de regering helpt mee door 'te dure' controlesystemen te verminderen of zelfs te verwijderen. Ook de onderzoeksjournalistiek verwordt steeds meer tot roddel en achterklap. Grote vraag is wie de Amerikanen nog moeten geloven. Geen wonder dat het zo verleidelijk is om te blijven dromen, als alles om je heen instort. Ook al weet je dat de Amerikaanse droom van krantenjongen tot miljonair maar voor een enkeling is weggelegd.

George Packer
The Unwinding. An inner history of the new America
Uitgeverij: Faber & Faber
448 pagina's
ISBN: 9780571251285
Prijs: € 20,99

DE WET OP DE PARLEMENTAIRE ENQUÊTE

Tekst: Arjan Vliegthart Foto: ANP / Paul Vreeker

Het zelf doen van onderzoek behoort tot de kern van het parlementaire handwerk. Volksvertegenwoordigers hebben de taak om de regering te controleren en dat kan alleen maar wanneer zij goed op de hoogte zijn van wat de gevolgen zijn van het regeringsbeleid. Daarbij kan het noodzakelijk zijn om niet alleen te kijken naar de informatie die door de regering zelf wordt gegeven, maar ook zelf er op uit te trekken. In veel gevallen doen Kamerleden dat alleen, maar het kan ook gebeuren dat het vraagstuk zo groot is dat er binnen het parlement een bredere behoefte bestaat om op een bepaald onderwerp onderzoek te doen. In dat geval kan er besloten worden om een parlementaire enquête te organiseren.

Het recht van het houden van een parlementaire enquête is al sinds de Grondwet van 1848 een recht van het Nederlandse parlement. Zowel de Eerste als de Tweede Kamer, als de zogenaamde Verenigde Vergadering (de Tweede en Eerste Kamer samen) mogen een parlementaire enquête organiseren, waarbij ze zelf het onderwerp en de vragen die zij stellen, mogen bepalen. Om tot de uitoefening van dit recht over te gaan, moet er wel een meerderheid van de Kamer voorstander zijn van het houden van een dergelijk onderzoek.

Het grondwettelijk recht werd in 1850 verder uitgewerkt in de Wet op de parlementaire enquête die aangaf welke rechten de volksvertegenwoordiging heeft als zij overgaat tot een dergelijke enquête. De wet die door toenmalig minister van Justitie Nedermeijer van Rosenthal werd ingediend richtte zich vooral op de procedures die een onderzoekscommissie moet volgen en op welke rechten de onderzoekscommissie heeft. Zo kan het parlement mensen verplicht onder ede horen, waardoor betrokkenen gedwongen worden om mee te werken en strafrechtelijk vervolgd kunnen worden als zij niet de waarheid vertellen aan het parlement. In de eerste jaren na het verkrijgen

van het enquêterecht organiseerde de Tweede Kamer regelmatig een enquête. Het ging het parlement er daarbij vooral om, dat zij meer feitelijk inzicht kreeg in de gevolgen van beleid en mogelijke misstanden die dat in de samenleving kon hebben. De eerste enquête ging dan ook over de gevolgen van de accijns op zout (1852- 1853), waarbij de vraag centraal stond of het belasten van zout goed was voor de schatkist en de handel. Dat onderzoek leidde overigens niet tot een eindrapport, omdat de regering de Kamer in 1853 ontbond en de nieuwe Kamer nooit meer tot afronding van het onderzoek kwam. In de jaren erna deed de Tweede Kamer regelmatig een beroep op haar recht van enquête om de maatschappelijke gevolgen van regeringsbesluiten te onderzoeken. Wellicht de meest in het oog springende enquête ging over de arbeidsomstandigheden in fabrieken en werkplaatsen (1886-1887). Deze enquête, die net als de eerste enquête nooit helemaal werd afgerond, bracht veel misstanden aan het licht, zoals het bestaan van kinderarbeid (ondanks het feit dat dat door het Kinderwetje van Van Houten in 1874 verboden was), lange werktijden en slechte werkomstandigheden. De bevindingen van het onderzoek

leidde onder meer tot de Arbeidswet van 1889 waarin vrouwen- en kinderarbeid werd beperkt en er een arbeidsinspectie werd opgericht die de gevolgen van het beleid ook daadwerkelijk controleerde. De enquête naar de arbeidsomstandigheden bleek echter ook de laatste enquête te zijn die de Tweede Kamer in de negentiende eeuw organiseerde. Het duurde bijna honderd jaar voordat de Tweede Kamer opnieuw een beroep zou doen op haar recht. De enige uitzondering daarop was de parlementaire enquête die de Tweede Kamer organiseerde na de Tweede Wereldoorlog, de zogenaamde Oorlogsenquête, waarin het regeringsbeleid tijdens de oorlog tegen het licht werd gehouden (1947-1956). Vanaf de jaren tachtig van de twintigste eeuw deed de Tweede Kamer echter weer herhaaldelijk een beroep op haar recht om een enquête te kunnen houden. In 1977 was de Wet op de parlementaire enquête al enigszins aangepast en werd het mogelijk om ook ambtenaren en ministers in het openbaar te horen. Dat zorgde ervoor dat de Kamer meer interesse kreeg in het enquête-instrument. Het meeste bekende voorbeeld hiervan is waarschijnlijk de enquête naar het scheepbouwbedrijf Rijn-Schelde-Verolme, de zogenaamde RSV-enquête. Dit bedrijf had in economisch moeilijke tijden veel subsidie van de overheid gekregen, maar was desalniettemin failliet gegaan. De Kamer wilde weten hoe dat zat en onderzocht het overheidsbeleid op dit terrein. De conclusies waren schokkend: Niet alleen had de overheid meer dan twee miljard gulden aan subsidies gegeven aan een bedrijf dat niet levensvatbaar bleek, maar één van de betrokken

PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

DEEL 15

De parlementaire enquêtecommissie over de RSV-affaire tijdens één van de verhoren.

ministers, Van Aardenne, had de Kamer in 1980 ook verkeerd ingelicht. Dit leidde tot grote politieke spanning binnen het toenmalige kabinet, Lubbers I, waarbij minister Van Aardenne onder curatele kwam te staan.

De hernieuwde kennismaking met het houden van een parlementaire enquête leidde ook tot een aantal aanbevelingen met betrekking tot het enquête-instrument zelf. Zo bevatte het rapport van de RSV-enquêtecommissie de aanbevelingen om deskundige medewerkers in te huren die de enquêtecommissie bij haar werkzaamheden kon ondersteunen en om leden van de onderzoekscommissie vrij te stellen van hun overige werkzaamheden. Het doen van goed parlementair onderzoek kostte namelijk zoveel tijd dat het moeilijk was om het met het reguliere Kamerwerk te combineren. Het politieke karakter van parlementaire enquêtes werd in de loop der jaren steeds prominenter. Niet langer ging het alleen om het vaststellen van de feiten, maar werd de vraag wie er

politiek verantwoordelijk was steeds belangrijker. Dit politieke karakter van enquêtes zorgde er ook voor dat de vraag of er voor een bepaalde kwestie een enquête zou moeten worden georganiseerd steeds politiever werd en dat de oppositie vaker tegenover de coalitie kwam te staan. Ook kon de dreiging van het houden een parlementaire enquête al voldoende zijn om de regering in beweging te krijgen. Zo was de dreiging dat de Eerste Kamer in 2009 een enquête zou houden naar de Nederlandse betrokkenheid bij de oorlog tegen Irak voldoende voor de regering Balkenende IV om zelf een onderzoek te laten houden naar dit onderwerp. De conclusies van dit onderzoek onder leiding van Willibrord Davids waren vernietigend en droegen indirect bij tot de val van het kabinet.

De diverse enquêtes die de Tweede Kamer sinds de jaren tachtig organiseerde, leidde er ook toe dat de noodzaak om de Wet op de parlementaire enquête eens grondig tegen het

OVERZICHT VAN GEHOUDEN PARLEMENTAIRE ENQUÊTES

Sinds de Grondwet van 1848 heeft de Tweede Kamer de volgende parlementaire enquêtes gehouden:

- Zoutaccijnzen (1852-1853)
- Zwolsche Diep (1856)
- Maas en Zuid-Willemsvaart (1860-1861)
- Zeemacht (1861-1862)
- Nederlandse koopvaardij (1874-1875)
- Longziekte onder rundvee (1877-1878)
- Exploitatie van Nederlandse spoorwegen (1881-1882)
- Toestand fabrieken/werkplaatsen (1886-1887)
- Regeringsbeleid in de Tweede Wereldoorlog (1947-1956)
- RSV-werf (1983-1984)
- Bouwsubsidies (1986-1988)
- Paspoortaffaire (1988)
- Sociale Verzekeringen (1992-1993)
- Opsporingsmethoden (IRT-affaire) (1994)
- Bijlmerramp (1998-1999)
- Bouwnijverheid (2002)
- Srebrenica (2002)
- Financieel Stelsel (2010-2012)
- Parlementaire enquête naar de Woningcorporaties 2012
- Fyra (2013)

De Eerste Kamer heeft nooit een parlementaire enquête gehouden. Wel heeft zij op basis van de nieuwe Wet op de parlementaire enquête, onderzoek gedaan naar het Nederlandse privatiserings- en verzelfstandigingsbeleid sinds de jaren '80 (2012).

licht te houden, steeds groter werd. In 2004 vond het parlement dat de wet aan vernieuwing toe was. Zo moest de wet ook gaan voorzien in regels voor het houden van een parlementair onderzoek dat niet direct de vorm van een enquête had. Een commissie onder leiding van Klaas de Vries kreeg de opdracht om een initiatiefwetsvoorstel te maken voor een nieuwe Wet op de parlementaire enquête. Deze initiatiefwet, die dus niet door de regering, maar door het parlement zelf werd gemaakt, werd in 2008 door de Tweede en Eerste Kamer aangenomen. Daarmee heeft ons land weer een enquêtewet die bij de tijd is en waar we de komende jaren mee vooruit kunnen.

'IN ONS STRAATJE' ONGELIJKHEID DOOR ZELFORGANISATIE

Tekst: Tijmen Lucie

Zowel onder wetenschappers als onder politici is het geloof in zelforganisatie groot. De heersende gedachte is dat de overheid niet langer haar wil moet opleggen aan de samenleving, maar dat burgers het beter zelf kunnen doen. Justus Uitermark, bijzonder hoogleraar samenlevingsopbouw aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, stelt echter dat zelforganisatie lang niet altijd succesvol is en kan leiden tot ongelijkheid en segregatie.

Niet alleen als verklarend concept in de wetenschap, maar ook als politiek ideaal is zelforganisatie bijzonder populair. Als politiek ideaal verwijst zelforganisatie naar mensen die samenwerken buiten de staat en de markt om. Onder meer doordat mensen via internet veel sneller met elkaar kunnen communiceren dan vroeger, is er een hernieuwd geloof in zelforganisatie. Uitermark geeft als voorbeeld Wikipedia, de online encyclopedie die niet door experts maar door miljoenen vrijwilligers zonder regie van bovenaf wordt samengesteld.

PARTICIPATIESAMENLEVING

Ook de overheid heeft zelforganisatie onder de noemer 'burgerkracht' omarmd. Met de uitspraak dat de klassieke verzorgingsstaat moet plaatsmaken voor een participatiesamenleving verlegt het kabinet de verantwoordelijkheid voor welzijn en geluk van de nationale overheid naar lokale gemeenschappen. De verwachting daarbij is dat burgers zelf veel beter in staat zijn dan de overheid om hun zorg te organiseren, energie op te wekken of buurthuis te runnen.

Al snel doemt dan het ideaal op van de zelforganiserende stad: een stad waarin mensen niet geleid worden door autoriteiten maar waarin ze vrijwillig samenwerken in gemeenschappen en voor de publieke zaak. Uitermark noemt deze ideale stad in zijn oratie 'Wiktopia'.*

DE ZELFKANT VAN WIKITOPIA

Als je de succesverhalen leest van bijvoorbeeld de Nieuwe Jutter in Utrecht, de Meevaart in Amsterdam of de Leeszaal in Rotterdam, krijg je de indruk dat Wiktopia nabij is. Zelforganisatie heeft echter ook wel degelijk een zelfkant, zo stelt Uiter-

mark. Zij kan namelijk leiden tot ongelijkheid en segregatie. Zodra door de overheid wordt ingezet op zelforganisatie wordt de ongelijkheid tussen mensen met en zonder zelforganiserend vermogen vergroot. 'Speeltuinen, buurtbibliotheken, huiswerkclasses, peuterspeelzalen of ouderenzorg zullen verdwijnen waar bewoners er niet zelf voor zorgen en blijven bestaan of leven zelfs op waar wel krachtige buurtnetwerken zijn', aldus Uitermark. Vooral arme en etnisch diverse wijken waar zelforganisatie in de regel minder goed ontwikkeld is zullen benadeeld worden.

OVERHEID EN ZELFORGANISATIE: DRIE MANIEREN

'Waar de overheidsbureaucratie door standaardisatie een gelijk aanbod kan creëren, zal zelforganisatie leiden tot een ongelijke ontwikkeling', zo stelt Uitermark. Hij vreest dat als de overheid bijvoorbeeld bibliotheken (musea, zorgcentra) aan burgerinitiatieven overlaat, ouders met een hoge opleiding, sterke netwerken en goede contacten met de overheid er wel in slagen om goede voorzieningen voor hun kinderen te creëren, terwijl ouders (en dus ook hun kinderen) die dit allemaal niet hebben achterop zullen raken.

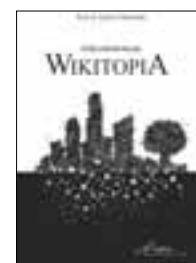
Volgens Uitermark kan de overheid op drie manieren met zelforganisatie omgaan. In de eerste plaats kan zij doen alsof zelforganisatie de oplossing voor alles is en voorbijgaan aan alle mislukkingen. In de tweede plaats kan de overheid het burgerinitiatief aan de burgers laten en zelf doen wat goed is voor het algemeen belang. En in de derde plaats kan de overheid zelforganisatie daar bevorderen waar het moeilijk van de grond komt. Dit laatste is weliswaar in strijd met het principe van zelforganisatie van

organisatie van onderop, maar komt de sociale gelijkheid wel ten goede.

Uitermark is zelf een groot voorstander van de tweede optie. Hij vindt dat je burgerinitiatieven zoveel mogelijk aan burgers moet laten en de regie niet over moet nemen. Maar tegelijkertijd hoort de overheid burgers en professionals te ondersteunen bij het opzetten van vormen van burgerparticipatie. De overheid is dan geen inspirator of aanjager, maar een dienaar, te vergelijken met Wikimedia Foundation, de organisatie achter Wikipedia.

Kijk je alleen naar de succesverhalen, zoals de meeste politici en beleidsmakers nu doen, dan verlies je uit het oog dat zelforganisatie ook kan falen. Volgens Uitermark hoeft dat niet erg te zijn, want mislukkingen horen bij zelforganisatie. 'Maar laat zelforganisatie over aan burgers en laat de overheid het saai maar nuttige werk doen.'

* Justus Uitermark, Verlangen naar Wiktopia (Rotterdam, 10 januari 2014). De oratie is na te lezen op: sp.nl/9zjt55

Justus Uitermark (1978) is bijzonder hoogleraar samenlevingsopbouw aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en universitair hoofddocent sociologie aan de Universiteit van Amsterdam.